

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

Ефективна економіка № 7, 2017

УДК 338.2

В. М. Семцов,

к. е. н., доцент кафедри фінанси і кредит Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

КВІНТЕСЕНЦІЯ НЕСПОСТЕРЕЖУВАНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

V. M. Semtsov,

PhD (Economics), Associate Professor, Department of finance and credit Vinnitsa research institute of Economics Ternopil National Economic University, Vinnitsa

QUINTESENCE OF UNOBSERVED ECONOMIC PROCESSES

У статті визначено основні проблеми дослідження неспостережуваних економічних процесів в Україні. Висвітлено роль та місце інформації у питаннях ідентифікації неспостережуваних процесів в економіці. Проаналізовано стан та базальні тенденції розвитку неспостережуваних економічних процесів у вітчизняній аграрній сфері. Обґрунтовано типологію неспостережуваної економіки, а також визначено формалізовану структуру реальних економічних процесів. Акцентовано увагу на необхідності врахування інституційного середовища під час запровадження механізмів та інструментів державного регулювання економіки. Визначено основні методи вимірювання неспостережуваної економіки, а також встановлено переваги використання прямих методів у порівнянні із непрямими. Ідентифіковано напрямки вдосконалення системи державного регулювання щодо протидії неспостережуваним економічним процесам.

The article defines the main problems of the research of unobserved economic processes in Ukraine. The role and place of information in identifying unobserved processes in the economy are highlighted. The state and basal tendencies of the development of unobserved economic processes in the national agrarian sphere are analyzed. The typology of the unobserved economy is substantiated, and the formalized structure of real economic processes is determined. The emphasis is placed on the need to take into account the institutional environment when introducing mechanisms and instruments of state regulation of the economy. The basic methods of measurement of the unobserved economy are determined, as well as the advantages of using direct methods in comparison with indirect ones. Directions of improvement of the system of state regulation concerning counteraction to unobserved economic processes were identified.

Ключові слова: *неспостережувана економіка, інститут, податки, кластери, аграрна сфера, державне регулювання.*

Keywords: *unobserved economy, institute, taxes, clusters, agrarian sphere, state regulation.*

Постановка проблеми. Постіндустріальний розвиток економіки передбачає впровадження передових технологій управління, які здатні гарантувати стійкий соціально-економічний розвиток держави. Очевидно, що створення рівних та прозорих умов в процесі державного регулювання, а також гармонійне врахування інтересів учасників економічних відносин є важливим та невідкладним завданням. Проте, успішна реалізація цих задач значною мірою залежить від розробки та запровадження механізмів протидії небажаним, дисфункціональним неспостережуваним економічним процесам, актуальність чого є яскраво вираженою на прикладі України. При цьому беззаперечним фактом є відмінність від офіційного висвітлення стан економічної системи країни та реальні економічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація ролі неспостережуваних економічних процесів сприяє проведенню наукових досліджень, які, у свою чергу, потребують пильної уваги та спеціальних детальних досліджень, оскільки ставлення до таких процесів не лише формує економічні доктрини, але й визначає ефективність як регуляцій, так і самого процесу соціально-економічного розвитку країни.

Проблемними аспектами неспостережуваних економічних процесів в тій чи іншій мірі займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці : В. Антипов [1], В. Мандибура [2], Є. Васінкіна [3], В. Авдійський [4], Т. Бекжанова [5], О. Кальман [6] та ін. Проте і досі залишаються недостатньо дослідженими питання ідентифікації природи розвитку цих процесів. Спостерігаються і суттєві розбіжності як щодо визначення типології неспостережуваної економіки, так і стосовно ефективних методів її вимірювання. Окреслений спектр питань та суперечностей зумовлює вибір теми дослідження та мету цієї статті.

Мета статті. З'ясувати типологію неспостережуваної економіки, визначити основні методи її вимірювання, а також ідентифікувати її функції.

Результати дослідження. Варто розпочати з того, що однією із найбільш важливих проблем в дослідженнях неспостережуваної економіки є визначення самого цього поняття : це обумовлено тим, що в економічній науці немає єдиного підходу стосовно визначення цього феномену. Адже як тільки, на сьогодні, в світі не називають цю економіку – "тіньова", "кримінальна", "підпільна", "чорна", "сіра", "деструктивна", "друга", "фіктивна" "паралельна", "неврахована", "незарєєстрована" та ін. Увага цьому приділена у роботах як вітчизняних [1, с. 26-32; 2, с. 8-11], так і іноземних науковців [3, с. 98; 4, с. 11; 5, с. 7]. Невиправдана, як вважаємо, абстракція визначення цього поняття породжує різні підходи до розуміння сутності цієї категорії, сприяє породженню плутанини в наукових працях тощо.

Така конфігурація визначень загрожує дисфункціями під час проведення досліджень, що зумовлює необхідність розібратися у цьому різновиді господарської діяльності та здійснити її типологізацію : О. Кальман, досліджуючи економічну злочинність, писав, що "в теоретичному і практичному плані дуже важливо визначитися з поняттями, якими ми оперуємо, систематизувати їх, запропонувати єдине визначення" (*кін. цит.*) [6, с. 101].

У зв'язку із тим, що найбільш поширеним в науковій літературі та у ЗМІ фігурує поняття "тіньова економіка", доцільно спочатку проаналізувати вітчизняне законодавство. Аналіз показав, що на сьогодні в Україні відсутній жодний закон чи інший нормативно-правовий акт, який би чітко визначав категорію "тіньова економіка" і був при цьому належно зарєєстрований, тобто у Міністерстві юстиції України. Важливо відзначити, що у 2006 р. Міністерством економіки України було затверджено Наказ "Про затвердження Методики розрахунку обсягів тіньової економіки" від 27.06.2006 р. № 222 [7], який у 2009 р. втратив чинність, оскільки потребував удосконалення та мав серйозні неточності під час розрахунків незарєєстрованої економічної діяльності, що, до речі, було визнано владою [8]. Ті ж нормативні документи, які на сьогодні існують, наприклад Наказ Міністерства економіки України "Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки" від 18.02.2009 р. № 123 [8] є, по суті, внутрішніми документами які окреслюють окремі аспекти протидії незарєєстрованої економіки. До цього слід додати і те, що діючі документи, як правило, характеризуються рекомендаційним характером. Вони безумовно цікаві для науковців в методологічному плані проте, аж ніяк не можуть серйозно сприйматися в якості нормативних документів.

Якщо ж аналізувати наукові підходи щодо визначення категорії "тіньова економіка", то тут думки є взагалі досить різноманітними. Так, Т. Бекжанова стверджувала, що "тіньова економіка представляє собою таку частину економічної діяльності, результати якої або навмисно спотворюються (у т. ч. притаюються) з метою приховування реального доходу від неї, або не враховуються статистикою в силу недосконалості статистичного спостереження" (*кін. цит.*) [5, с. 11]. О. Куклін та Г. Агарков відзначали, що "під тіньовою економікою слід розуміти діяльність господарюючих суб'єктів щодо виробництва товарів та послуг яка прямо незаборонена законодавством, але котра здійснюється з порушенням законодавчих та інших норм" (*кін. цит.*) [9, с. 40]. Д. Фролов, аналізуючи тіньову економіку з позицій інституційного підходу, відзначав щодо відсутності загальноприйнятого визначення цього поняття, а також про складність типології її форм проявів. Цей автор писав, що "неможливо виміряти щось, що немає однозначного визначення. Звідси виникає велике поле можливостей спотворення реальної картини тіньової економіки відповідно до статусних інтересів експертів та розробників прогнозів" (*кін. цит.*) [10, с. 66].

В. Авдійський та В. Дадалко відзначали, що "тіньова економіка – це частина економіки, що утворюється злочинною (незаконною) економічною діяльністю двох типів – підприємницькою та кримінальною, масштаб поширення якої залежить від рівня економічного розвитку держави" (*кін. цит.*) [4, с. 12].

Свого часу Г. Гроссман, досліджуючи феномен "другої" (тіньової) економіки на території СРСР, стверджував [11, с. 25], що тіньова економіка повинна відповідати хоча б одній із таких вимог : створювати безпосередню приватну вигоду та має бути пов'язана з порушенням чинного законодавства. С. Нікітін, М. Степанова та О. Глазова, підкреслюючи складність питання, писали, що "найбільш поширене визначення тіньової економіки – це ринкове виробництво товарів та послуг, як заборонених, так і не заборонених законодавством, яке не враховується офіційною статистикою національного продукту і не пов'язане з будь-якими зобов'язаннями щодо сплати податків" (*кін. цит.*) [12, с. 24].

На нашу думку, поширеність поняття "тіньова економіка" обумовлена психологічними особливостями традиційного сприйняття, оскільки у більшій частини соціуму цей термін асоціюється та легко вбирає в себе увесь негатив економічних дисфункцій, а також дозволяє ємко та коротко передати деконструктивну та / або незаконну окрасу економічної діяльності.

Безперечно, що таке визначення має право на існування, але воно є більш емоційним, аніж професійним. Саме тому вважаємо, що найбільш доцільним та коректним буде поняття "непостережувана економіка", оскільки воно є індиферентним до політичних та емоційних факторів. Схожої думки притримується і Я. Ширяєва, яка, аналізуючи непостережувану економіку в різних країнах світу, писала, що "термін "непостережна економіка" демонструє неупереджене ставлення до досліджуваного предмета" (*кін цит*) [13, с. 82].

Таким чином, аналіз наукових джерел та ідентифікація спільних найбільш поширених рис щодо визначення вищевказаного поняття, дозволяє нам прийти до висновку, що у широкому розумінні непостережувана економіка – це економічна діяльність, яка повністю та / або частково не контролюється органами влади, а тому економічні відносини агентів ринку, що приймають у ній участь в належний спосіб не регулюється в економіко-правовому контексті і, як наслідок, статистично не враховується з причини прорахунків функціонування організаційно-управлінського механізму.

Опосередкованим аргументом, який може слугувати підтвердженням адекватності та коректності використання саме терміну "непостережувана економіка" є і результати діяльності деяких міжнародних організацій. Так, "Організація економічного співробітництва та розвитку", приділяючи значну увагу протидії корупції, ухиленню від сплати податків та економічній злочинності, розробила рекомендації щодо вимірювання непостережуваної економіки в різних країнах світу [14]. Значна кількість сучасних наукових досліджень, що стосуються економічних правопорушень, непостережуваних економічних процесів та корупції, так чи інакше орієнтуються та / або враховують ці рекомендації, наприклад [13; 5; 15].

Можна по різному ставитися до цих рекомендацій, але разом з тим, ні в якому разі, не зменшуючи їх ролі у процесах протидії непостережуваній економіці, варто відзначити, що орієнтація України лише на рекомендації такого типу в контексті визначення та розробки вітчизняних стандартних нормативів вимірювання непостережуваної економіки є неефективним заняттям. Оскільки, по-перше, наша держава не є навіть членом цієї організації. А по-друге, найбільшою проблемою сучасних рекомендацій іноземного та / або вітчизняного походження є те, що вимірювання непостережуваної економіки, переважно мірою, базуються на визначенні всеохоплюючої оцінки ВВП. У цьому нескладно переконатися, детально проаналізувавши сучасні дослідження та матеріали, наприклад [8].

Із цього приводу слід відзначити, що вимірювання ВВП у більшості країн на пострадянському просторі, у т. ч. в силу історичних причин, представляється складним методологічним процесом. Це пов'язано з непротим завданням щодо точного визначення економічних показників, наприклад, таких як діяльність домашніх господарств, рівень інфляції, індекс цін, тощо. Між тим, вплив яких на економіку та формування ВВП є досить суттєвим. Так, наприклад, заступник голови Статкомітету країн СНД Ю. Іванов, досліджуючи проблемні аспекти вимірювання ВВП в цих країнах та критично описуючи дисфункції, які виникають внаслідок визначення рівня непостережуваної економіки, писав, що "... в країнах СНД у ВВП не включаються товари та послуги, що вироблені в незаконній економіці. Проте, Відділ статистики Європейського союзу (Євростат) вживає заходів, щоб всі країни – члени ЄС надавали дані щодо ВВП, у тому числі з оцінкою незаконної економіки, оскільки вони слугують основою для визначення внесків країн в бюджет ЄС, а тому важливо забезпечити їх міжнародну порівнянність. Деякі держави, наприклад, США, не включають у ВВП незаконно виготовлені товари та послуги, оскільки їх питома вага у ньому незначна" (*кін цит.*) [16, с. 103]. Очевидно, що ці факти різних підходів потребують уваги.

Існуюча невизначеність, неоднозначність та плутанина у термінології щодо непостережуваної економіки породжує також і різне бачення та хаотичність стосовно її типологізації. Авторська позиція може бути ілюстрована наступним чином – (рис. 1). Важливим у цій схемі є акцентування уваги на множинності критеріїв визначення непостережуваної економіки.

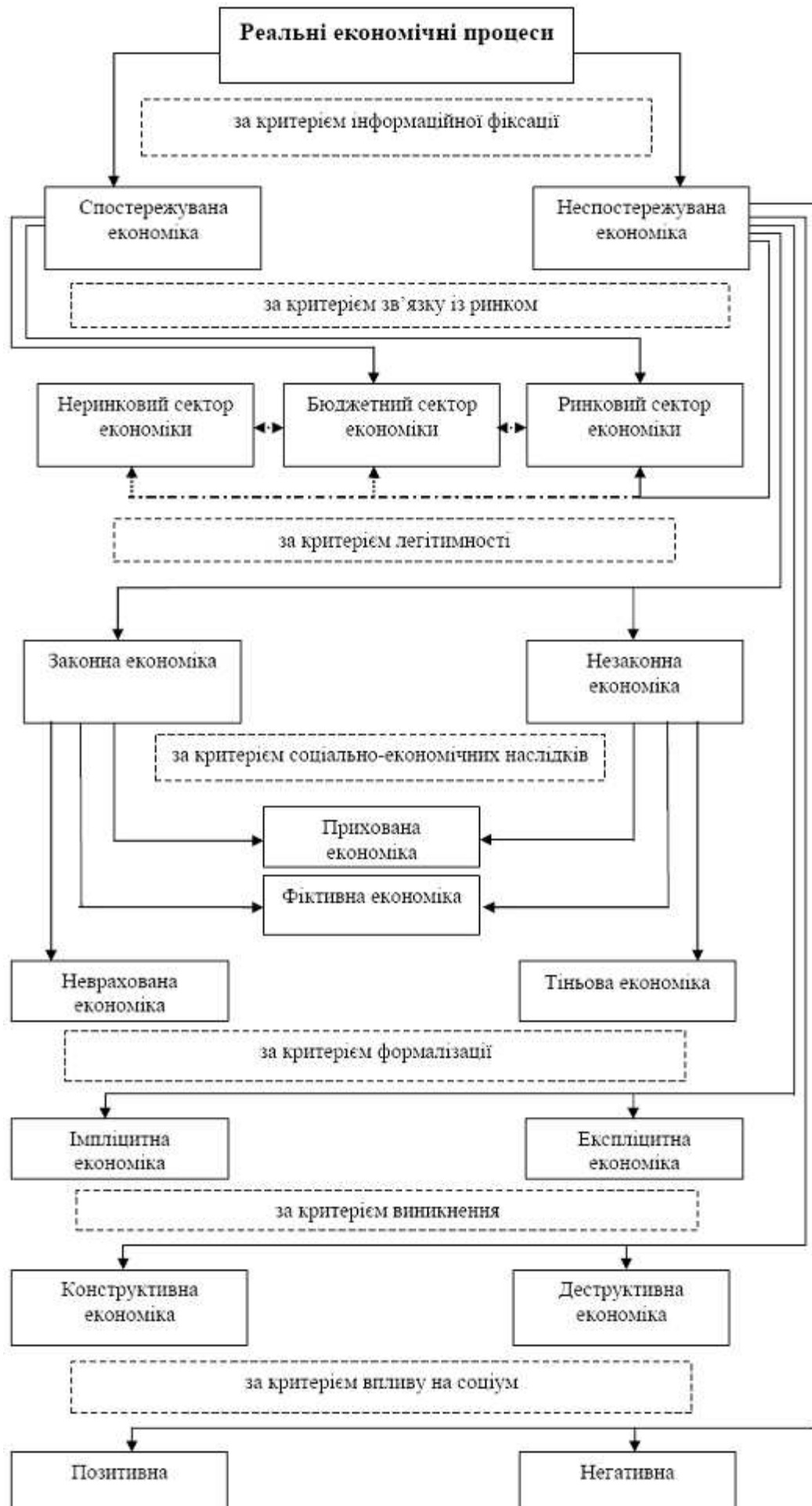

Рис. 1. Формалізована структура реальних (універсальних) економічних процесів за авторською методологією

Джерело: авторська розробка за інтерпретації підходів, представлених у працях В. Криворотов [15, с. 264-274], Ю. Попов, М. Тарасов [19, с. 28-34], В. Авдійський [4, с. 12-19], Т. Бекжанова [5, с. 34-37], Ю. Латов [17, с. 14-16], О. Бренделева [20, с. 172-174], В. Мандибура [2, с. 8-11].

Визнаємо, що представлений підхід щодо типологізації містить релятивні ознаки. У цьому випадку важко не погодитися з Ю. Латовим та С. Ковальовим, які здійснюючі типологізацію тіньової економіки, писали, що "між різними формами тіньової економічної діяльності немає різкої межі" (*кін. цит.*) [17, с. 16]. Схожий тезис відзначається і іншими науковцями. Наприклад, В. Криворотов, досліджуючи тіньову економіку в контексті основної загрози економічній безпеці територій, стверджував, що "поширені трактування не завжди мають чіткі межі, тому області визначень часто перетинаються і це призводить до того, що одна і та ж діяльність може підпадати під різні визначення" (*кін. цит.*) [15, с. 262]. Складність ідентифікації та класифікації економічної злочинності в умовах ринку визначалася і А. Корчагиним [18] та ін.

Між тим авторська концепція ідентифікації реальних економічних процесів в контексті неспостережуваної економіки, на відміну від більшості існуючих аналогів, відрізняється наявністю реальних фактів.

Поділяємо неспостережувану економіку на два основних блоки. До першого блоку входить та незаконна економічна діяльність, яка є прямим порушенням законодавства і передбачає відповідальність (кримінальну, цивільно-правову адміністративну та ін.). А в другому блоці відображена та частина економічної діяльності, яка не врегульована в належний спосіб владою, хоча формально, з юридичної точки зору, не є порушенням законодавства (див. рис. 1).

Важливо усвідомлювати, що на практиці досить часто важко розмежувати складові неспостережуваної економіки. І якщо з таким елементом як "тіньова економіка" все цілком зрозуміло, оскільки це, як правило, свідоме порушення законодавства, а тому у влади "розв'язані руки" щодо застосування механізму державного примусу та покарання, то з іншими компонентами все не так просто, як здається на перший погляд, оскільки проведення чіткої різниці між ним є доволі складним завданням.

В якості підтвердження цього висновку варто розглянути перш за все таку складову частину "неврахованої економіки", яка включає діяльність, що в законний спосіб не спостерігається соціумом, адже формується в результаті прорахунків в системі державного регулювання. Емпіричний аналіз особливостей функціонування неврахованих соціально-економічних відносин у цій статті здійснювався на прикладі аграрної сфери : адже саме ця сфера характеризується високим рівнем неспостережуваних економічних процесів [23].

Так, важливо відзначити, що в останній час надзвичайно поширеним явищем у національному господарстві є проблеми розвитку кластерів. Аграрна сфера не є виключенням. І це не дивно, адже конкурентні переваги кластерів очевидні. Наприклад, відповідно до Розпорядження КМУ "Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року" від 17.10.2013 р. № 806-р [24] держава повинна орієнтуватися на підтримку розвитку кооперації із застосуванням кластерної моделі. Проте, і досі ані у вітчизняній науці, ані у вітчизняному законодавстві не має чіткого визначення поняття "кластер". Тому така невизначеність дозволяє окремим органам влади по-різному адаптувати це поняття під час виконання власних задач. Саме тому, в окремих нормативних актах, які, як правило, стосуються сплати податків влада здійснює спроби використовувати цю категорію під час протидії неврахованим економічним процесам. Наприклад, Наказом МФУ "Про внесення змін до Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків" від 04.08.2016 р. № 723 відзначено, що "кластерні об'єднання" означає групу суб'єктів господарювання – юридичних осіб з централізованим управлінням виробничою, фінансовою та комерційною діяльністю" (*кін. цит.*) [25]. Як свідчать численні факти, подібне конвенційне визначення категорії "кластер" легко ігнорується сучасними агентами ринку, особливо якщо виникає економічний конфлікт який передбачає втручання суду.

Нами були ідентифіковані (табл. 1) найбільші кластери Вінницької області, діяльність яких пов'язана з аграрною сферою.

Таблиця 1.
Найбільші кластери Вінницької області у 2016-2017 рр.

№	ЄДРПОУ	Назва агента ринку
1*	32144192	ТОВ "Хлібодар"
	03732689	Сільськогосподарське ТОВ "Агрофірма "Вахнівка"
	00385661	ПАТ "Браїлівське"
	33587763	ТОВ "Вінницям'ясо"
	30902312	ТОВ "Агрокомплекс "Немирів"
	33618953	ТОВ "Згар Плюс"
	35322898	ТОВ "Союз-Агро-Пром"
	00452995	ПАТ "Івано-Франківськ "Вінницям'ясо"
	35373827	ТОВ "Вінницябудінвест"
	30468531	ТОВ "Агротал"
2**	36160197	ТОВ "Агрокрязь 1"
	35878913	Філія "Поле" ТОВ "Вінницька птахофабрика"
	35041365	ТОВ "Агроцукор Лтд"
	25497645	ТОВ "Дністер-Агро"
	05487587	ПРАТ "Тепликрайагрохім"
	36187994	Сільськогосподарське ТОВ "Агрокрязь"
	00432030	Сільськогосподарське ТОВ "ім. Шевченка"
	38023113	Філія "Внутрішньогосподарський комплекс по виробництву кормів" ТОВ "Вінницька Птахофабрика"

	36071516	ТОВ "Подільський Зернокомплекс"
	34733115	ТОВ "Предаком Сад"
	35878908	ТОВ "Вінницька птахофабрика "
	35878955	Філія "Птахокомплекс" ТОВ "Вінницька птахофабрика"
	35878960	Філія "Переробний комплекс" ТОВ "Вінницька птахофабрика"
	34246172	ТОВ "Зернопродукт-Липівка"
	38023307	Філія "Комунальний комплекс " ТОВ "Вінницька птахофабрика"
	35762867	ТОВ "Бізнес-Квартал"
3***	20084692	Фермерське господарство "Перлина" Купрійчука Василя Івановича
	00846180	ПАТ "Племзавод "Літинський"
	34325039	ТОВ "Вінницький комбінат хлібопродуктів № 2"
	37663769	ТОВ "Богдан-авто Вінниця"
	39202627	ТОВ "Буг Авто"
	38717170	ТОВ "Мілк Транс"
	03567440	ПАТ "Тростянецьке районне підприємство "Агромаш"
	03374764	ПАТ "Крижопільський цукровий завод"
	21692539	Всеукраїнська благодійна організація "Благодійний фонд Петра Порошенка"
	31380579	Літинський агроторговий дім - сільськогосподарський обслуговуючий кооператив "Згар"
	30803872	ЗАТ "Агропромислове об'єднання "Україна"
	33143011	ПРАТ "Продовольча компанія "Поділля"
	30851483	ПП Виробничо-комерційна фірма "Дельта"
	34009446	ТОВ "Продовольча компанія "Зоря Поділля"
	26408342	Вінницька філія ТОВ "Група Агропродінвест"

* – ядро кластеру компанія "Авангард"; ** – ядро кластеру ПАТ "Миронівський хлібопродукт";

*** – ядро кластеру корпорація "Укрпромінвест".

Джерело : власні дослідження.

Можна стверджувати, що моніторинг функціонування кластерів утруднений в силу об'єктивних причин – в першу чергу поширення правового та економічного детермінізму. Так, повноцінний аналіз господарювання на сьогодні можливо проводити лише у розрізі конкретного учасника кластеру, оскільки кожний агент юридично наділений самостійністю, проте на рівні всього кластеру це просто неможливо.

Усвідомлюючи потенційні ризики виникнення неврахованої економіки в результаті діяльності кластерів влада шукає механізми щодо їх регулювання. Наприклад, один із елементів кластеру ТОВ "Вінницька птахофабрика" (див. табл. 1) займався виробництвом, переробкою та реалізацією м'яса бройлерів. Це підприємство є одним із найбільших платників податків у Вінницькій області. Так, у 2015 р. на ньому працювало більше 4,5 тис. чол. (із врахуванням працівників філій). При цьому основним засновником його був нерезидент (Кіпр), а тому цілком логічно, що лівова частка доходу підприємства законно буде йти за кордон. Якщо додати до цього, що структурні елементи кластерів можуть законно купувати та / або продавати товари, роботи і послуги фактично самі в себе (тобто в межах кластеру), то діюча система державного регулювання дійсно вбачається, як мінімум недосконалою.

Слід підкреслити, що небажання або неможливість законодавчої влади здійснити чітке законодавче врегулювання діяльності кластерів створило потенційні загрози ситуативного втручання виконавчої влади в роботу окремих суб'єктів господарювання, а також забезпечило підґрунтя для виникнення неврахованих економічних процесів дисфункціонального змісту.

Так, якщо говорити за аграрну сферу то тут, важливо відзначити, що неврахована економіка найбільш активно проглядається в контрастних (діаметрально протилежних) ситуаціях. Тобто або під час діяльності агентів-гігантів (кластери, холдинги, фінансово-промислові групи, корпорації та ін.), або під час господарювання агентів-карликів, таких як одноосібні селянські господарства.

Тепер перейдемо до розгляду поняття "прихованої економіки", під якою, на нашу думку, слід розуміти економіку діяльність, що ґрунтується на основі імпліцитних соціально-економічних відносин, які завуальовані повністю або частково нормами законодавства. Це, як правило включає в себе: підпільне виробництво та реалізацію товарів, робіт та послуг поза фіксацією; симбіоз влади та бізнесу (корупцію); отримання пільг та привілеїв та ін. Цей елемент неспостережуваної економіки, як вважаємо, є одним із найбільш небезпечних, оскільки охоплює основну частину агентів ринку які вирішили проводити деструктивну модель економічної поведінки, що врешті-решт призводить до недобросовісної конкуренції.

Вплив прихованої економіки має різні прояви, серед яких найбільш поширеним є ухилення (мінімізація) від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Нині для того щоб органи влади змогли подати позов до суду відносно суб'єкта господарювання їм необхідно сплатити судовий збір. Наприклад, на Вінниччині органи стягнення у 2016 р. позивалися до агентів ринку, що перебували у процедурі банкрутства : до ДП УГК "Nemiroff" (справа № 802/1496/16-а) щодо стягнення податкового боргу в сумі близько 10701,5 тис. грн., при цьому було сплено судовий збір – 160,52 тис. грн. Результат – 18.10.2016 р. в задоволенні позову відмовлено; до ДП "Тростянецький спиртовий завод" (справа № 802/1898/16-

а) стосовно стягнення податкового боргу в сумі 8072,94 тис. грн., при цьому сплачено судовий збір у розмірі 121,94 тис. грн. Результат – 12.12.2016 р. позов задоволено частково, а саме стягнуто на користь держави податковий борг у сумі 120 тис. грн., у т. ч. борг за земельний податок – 118 тис. грн та борг за збудовання – 2 тис. грн.

Як бачимо, практика повернення податкових боргів викриває дисфункції щодо забезпечення ефективності функціонування діючого організаційно-управлінського механізму позивання до суду. Про це, до речі, опосередковано свідчать дані щодо зростання податкового боргу. Так, станом на 01.01.2017 р. податковий борг Вінниччини, з урахуванням боргу банкрутів, складав близько 620,0 млн. грн., у т. ч. майже 452,6 млн. грн. (а це 73 %) становив борг з платежів до Державного бюджету. Зокрема, податкова заборгованість по ПДВ складала майже 291,8 млн. грн., податку на прибуток – 119,2 млн. грн., податок на доходи фізичних осіб – близько 82,7 млн. грн., платі за землю – 61,1 млн. грн., акцизному податку – майже 14,6 млн. грн., інших податках та зборах – близько 50,6 млн. грн. Важливо відзначити, що протягом 2016 р. податкова заборгованість по Вінницькій області до Зведеного бюджету зросла у порівнянні з попереднім періодом на 91,5 млн. грн. або на 17,3 %, у т. ч. до Державного бюджету – на 70,4 млн. грн., або на 18,4 %, до місцевих бюджетів – на 21,1 млн. грн., або 14,4 %. Зокрема, приріст податкового боргу по ПДВ склав 41,2 млн. грн., податку на прибуток – 36,1 млн. грн., податок на доходи фізичних осіб – 6,5 млн. грн. тощо.

Переконані, що в умовах бюджетного дефіциту запроваджувати судовий механізм, за яким органи виконавчої влади, будучи бюджетними установами, тобто неприбутковими агентами ринку, зобов'язані сплачувати судовий збір, є недоречним, адже виникають транзакційні витрати, що обумовлені переміщенням державних коштів з одного бюджетного рахунку на інший бюджетний рахунок. Але основна проблема полягає у виникненні корупційної складової внаслідок того, що подача позову залежить від наявності коштів. Це дозволяє, наприклад, в органах стягнення створювати робочі групи, які, по суті, "на око" і визначають ступінь перспективності або безперспективності того чи іншого позову. Суб'єктивність та неадекватність роботи таких робочих груп є очевидною, оскільки в умовах відсутності чіткої правової бази та методології визначення доцільності / або недоцільності оскарження судових рішень, виконавчі органи фактично отримують можливість надавати "податкові індульгенції" суб'єктам господарювання. Отож, виникає потенційна загроза захоплення державного регулятора, але при цьому формально порушення законодавства відсутнє. До того ж такі робочі групи фактично є колегіальними органами, а тому визначити ступінь вини у разі проведення зловживань під час прийняття рішень, згідно норм діючого законодавства, представляється проблематичним.

Наприклад, у 2017 р., після того, як суди винесли рішення стосовно сплати податків на користь суб'єктів господарювання ФГ "Фальборково" (справа № 802/3457/13-а), ТОВ "Вінницька птахофабрика" (справа № 802/1986/16-а) ТОВ "Птахофабрика Поділля" (справа № 802/163/17-а), органи влади, шляхом засідання робочої групи прийняли рішення про доцільність подання апеляційної скарги з клопотанням про звільнення від сплати судового збору у випадку із ФГ "Фальборково", тоді як у випадку із ТОВ "Вінницька птахофабрика" та ТОВ "Птахофабрика Поділля" було прийнято рішення щодо доцільності оскарження судових рішень. Необхідно відзначити, що іноді такі робочі групи виносять рішення щодо доцільності подання касаційних скарг з клопотанням про відстрочення сплати судового збору, що, до речі, свого часу спостерігало у випадку із ТОВ "Птахофабрика Поділля" (справа № 802/1694/16-а). Адже суди повинні розглядати лише ті справи, за якими було сплачено судовий збір як це і передбачено законодавством, а тому модель їхньої поведінки є значною мірою прогнозованою.

Іншими словами, фактично будь-яке рішення робочої групи можна юридично виправдати відсутністю у органів влади належної кількості фінансових ресурсів для сплати судового збору. З такими небезпеками український соціум стикнувся нещодавно. Складається враження, що така логічна неузгодженість є свідомою моделлю поведінки з метою впливу окремих агентів ринку на економічні процеси. Набуття таких повноважень виконавчими органами сприяє "зближенню" окремих представників влади із бізнесом, а також створює умови для виникнення прихованих економічних процесів.

Таким чином, професійний досвід і навички, доступ до інформації та повноваження, у поєднанні з вищевказаною невизначеністю стосовно відповідальності потенційно створюють окремим державним службовцям умови для ігнорування інтересів держави та розвитку корупції. Теоретичний опис, особливості та наслідки цих небезпек не є принципово новими, а тому детально висвітлені у науковій літературі [26-27], наприклад у працях Л. Косалс [26], В. Тамбовцева [27] та ін.

Щодо змісту поняття "фіктивної економіки", то вважаємо, що до цього виду економічних відносин характерним є повне або часткове проведення вигаданих операцій, які супроводжуються введенням в оману органів влади, як правило, з метою ухилення від сплати податків. Тому підтримуємо Д. Фролова, який стверджував [10, с. 68], що фіктивна економіка пов'язана з фальсифікацією економічної інформації.

Принципово важливо відзначити, що прояви фіктивної економіки у вітчизняній аграрній сфері є досить поширеним явищем. Парадокс, однак досить часто органи влади опосередковано самі проводять стимулювання до проведення фіктивних операцій. Наприклад, під час вжиття заходів направлених на покращення інвестиційного клімату в країні, влада прийняла ЗУ "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 21.12.2016 р. № 1797-VIII [28]. Але у зв'язку із тим, що аморфність державного регулювання економіки в Україні потребує систематичної корекції, було затверджено ЗУ "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 23.03.2017 р. № 1989-VIII [29] необхідність швидких змін внесених цим нормативно-правовим актом прийняття якого, саме по собі, свідчить про загострення інституційних протиріч між агентами ринку та органами влади. Цим нормативно-правовим актом, зокрема, було запроваджено привілеї у вигляді мораторію на проведення будь-яких перевірок агентам ринку які здійснювали діяльність на тимчасово окупованих територіях і у яких відсутня можливість підтвердити первинні документи щодо своїх доходів та витрат з метою визначення об'єкту оподаткування. У подібний спосіб такі законодавчі акти, при всій своїй позитивній направленості, можуть виступати інституційними сигналами для створення негативного ефекту "інституційних пасток", які відомі в економічній науці, наприклад [30].

Очевидно, що влада повинна підтримувати вітчизняних агентів ринку. Але у той самий час, потрібно відходити від практики регулювання, яке передбачає заборону проведення "будь-яких перевірок" агентів ринку. Отже : некоректний вибір інституційних компонентів державного регулювання, що виражається у формі невиправданої лібералізації законодавства в умовах побудови ринкових відносин, може призводити до виникнення протиріч інтересів між основними учасниками відносин та породженню негативних соціально-економічних наслідків. Ефективність лібералізації не підтверджується реальними наслідками. У цьому контексті вважаємо, що редукція державного регулювання повинна здійснюватися виважено, оскільки нині спостерігається симбіоз двох тенденцій. З одного боку орієнтація на поліпшення умов господарювання бізнесу, у т. ч. підвищення інвестиційного клімату, а з іншої сторони – сприяння виникненню деконструктивних моделей економічної поведінки і, як наслідок, зростанню неспостережуваних у т. ч. фіктивних фінансово-господарських операцій.

Звертаємо увагу на те, що достатньо ефективно виявити фіктивну економіку можна шляхом використання методу співставлення, який дозволяє ідентифікувати протиріччя та / або збіги під час аналізу даних підприємства. Так, наприклад, підприємство ТОВ "Янтаріна" (ЄДРПОУ 40786311) у 2016 р. відповідно до документів здійснило поставку хімічної продукції ФГ "Ланецького" (ЄДРПОУ 36244177) на загальну суму близько 4950 тис. грн., у т. ч. ПДВ майже 825 тис. грн. Формально все відповідно до норм законодавства. Проте, приділивши більшої уваги господарським операціям ТОВ "Янтаріна", можна помітити, що цей агент ринку по документам у листопаді 2016 р. отримав близько 1167 т борошна від ПП "Хімітехнострой" (ЄДРПОУ 39281583) на суму майже 11499 тис. грн. і у той самий період здійснив операції щодо поставки товарів (робіт, послуг), а саме: розробляв проект реконструкції винзаводу в Автономній Республіці Крим; проводив будівельно-монтажні роботи та надавав рекламні послуги; здійснював транспортно-експедиційні послуги; продавав продукти харчування, хімічну продукцію, комплектуючі до комп'ютерів та ін. При цьому загальна сума цих товарно-матеріальних цінностей складала так само, близько 11499 тис. грн., що включало у т. ч. поставку хімічної продукції ФГ "Ланецького" загальною вартістю майже 4950 тис. грн. Отож, загадкою є те, як вищий менеджмент ТОВ "Янтаріна" при відсутності найманих працівників та реальних можливостей проводив такі операції. Між тим у підсумку не можна не бачити того, що в результаті цієї операції ТОВ "Янтаріна" надала податковий кредит вигодонабувачу ФГ "Ланецького". Отож, подібні збіги та протиріччя безперечно вимагають пояснень, а тому проведення детальних перевірок зі сторони правоохоронних органів виглядають логічними. Адже, про яке попередження та викриття неспостережуваної діяльності може йти мова, якщо держава сама, запроваджуючи спрощену систему сплати податків без належної системи регулювання, по суті, створює інструменти мінімізації податків. Це може проявлятися у вигляді діяльності підконтрольних фізичних осіб-підприємців, які створені без реальної мети зайняття підприємницькою діяльністю і функціонують під керівництвом агентів-організаторів.

Так, дещо схожа ситуація проглядалася, наприклад, у 2016 р. під час діяльності ТОВ "Малінад" (ЄДРПОУ 37472446, с. Селище Літинського району Вінницької області), яке було експортером лісу (деревини технологічної, дубу та ін.) і перераховувало кошти на адресу фізичних осіб підприємців на загальну суму близько 4 400 тис. грн. за поставлені товарно-матеріальні цінності.

У свою чергу, беручи до уваги ті обставини, що у підприємства існувала суттєва різниця між загальними обсягами придбання товарно-матеріальних цінностей та їх подальшим експортом за межі митної території України, органи влади намагалися звинуватити вищий менеджмент ТОВ "Малінад" у придбанні необлікованої деревини. До того ж не всі фізичні особи-підприємці підтвердили факт поставки сировини. Натомість службові особи ТОВ "Малінад" у 2017 р. не лише звинуватили окремих представників влади у перевищенні службових повноважень, під час розірвання укладеного договору про визнання електронних документів, що, в свою чергу, призвело до блокування електронної звітності, але й ініціювали досудове розслідування за [ст. 365 КК України](#). Безперечно, що вину / або невинуватість кожної сторони може визначити лише суд. Варто лише відзначити, що подібні інституційні конфлікти демонструють нам складність проведення координації дій агентів ринку в існуючому нормативному полі.

Життєздатність фіктивних агентів ринку обумовлено тим, що в вони вдало маскуються під реальний сектор економіки. До того ж при частковій фіктивній діяльності ідентифікація взагалі ускладнюється в силу того, що відбуваються систематичні обмеження функцій контролю за діяльністю агентів ринку.

Отже, з огляду на вищезазначене, важливим є визначення основних методів вимірювання неспостережуваної економіки (рис. 2)

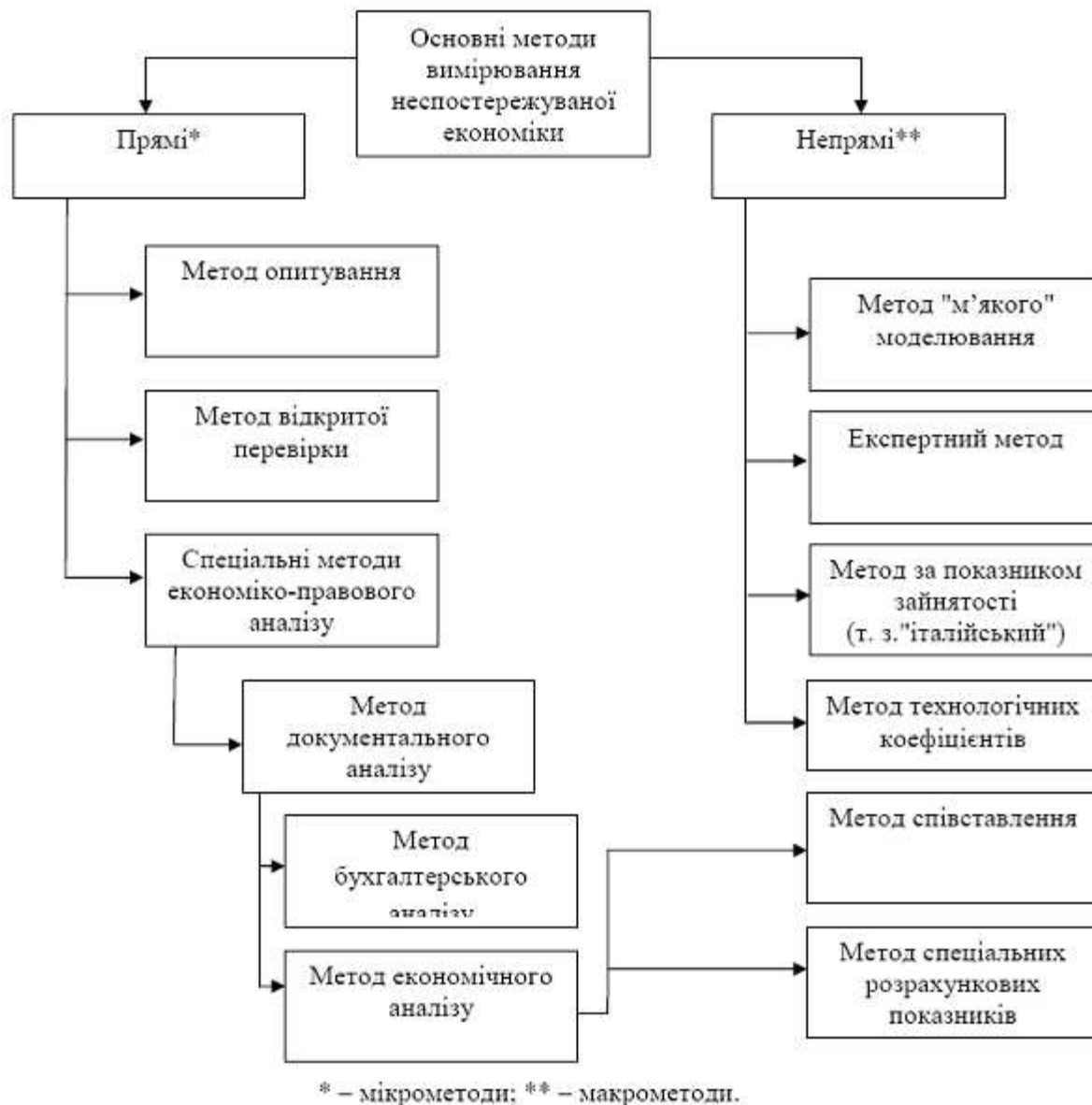

Рис. 2. Універсальна типологія методів вимірювання неспостережуваної економіки

Джерело: авторська інтерпретації підходів представлених у роботах В. Авдійський [4, с. 277-294], Т. Бекжанова [5, с. 40-72], Ю. Латов [17, с. 20-35], О. Бренделева [20, с. 178-180], В. Мандибура [2, с. 24-30], О. Турчинов [21, с. 264-283], С. Єрмаков [22, с. 50-80], В. Антипов [1, с. 60-79] та ін.

Поле поширення зазначених методів може бути прокоментоване наступним чином. Зазвичай метод опитування передбачає проведення інтерв'ю на анонімній основі. Високою точністю характеризуються і методи відкритої перевірки, які, як правило, здійснюються спеціальними органами влади. Спеціальні методи економіко-правового аналізу базуються на ідентифікації відхилень, протиріч та невідповідностей у економічній поведінці агентів ринку і є, по суті, найбільш точними. Досить оригінальним є використання методів спеціальних розрахункових показників, що дозволяють враховувати специфіку та особливості об'єкту дослідження.

Очевидно, що прямі методи – неєдиний варіант вирішення задачі щодо вимірювання неспостережуваної економіки. Існують і т. з. непрямі методи (див. рис. 2). Важливо зразу відзначити, що жоден із зазначених методів не може бути визнаний преференціальним, оскільки в кожному окремому випадку потрібне обов'язкове врахування специфіки та сфери господарювання.

Необхідно враховувати те, що усі непрямі методи сигналізують в першу чергу про ймовірність проведення неспостережуваних економічних процесів. Наприклад, той самий метод "м'якого" моделювання, який, як правило, базується на виокремленні сукупності основних факторів впливу на неспостережувані процеси і дозволяє розрахувати лише відносні показники.

Метод аналізу неспостережуваної економіки за показником зайнятості (т. з. "італійський") базується на основі інтерв'ю, а тому достовірність та точність вимірювання неспостережуваної економіки занадто залежить від якості первинних даних. Погоджуємося із висновком [5, с. 43] про те, що основна складність методу полягає в тому, що на зайнятість впливає значна кількість різних чинників, які не мають прямого відношення до неспостережуваної економіки.

Якщо говорити за метод технологічних коефіцієнтів, то застосування цього методу досить часто базується на співставленні виробництва та споживання конкретних видів продукції, робіт та послуг. Наприклад, таких як : сіль, цукор, електроенергія, бензин та ін. Разом з тим, регулювання державою соціально-економічної сфери в умовах нерозвинутого ринку, а також низька якість життя соціуму робить ці методи недостатньо точними.

Нині неспостережувані економічні явища вимірюють переважно шляхом використання непрямих, т. з. макроекономічних методів, тоді як застосування прямих методів майже відсутнє. Натомість вважаємо, що прямі методи мають суттєві переваги у порівнянні з непрямими, оскільки характеризуються високим ступенем точності, проте ускладненість їхнього використання обумовлена проблемами збору та опрацювання необхідної інформації.

Отже, вибір того чи іншого методу вимірювання неспостережуваної економіки повинен відбуватися лише з урахуванням специфіки функціонування економічних агентів, а також їх галузевих особливостей. Тому вважаємо, що лише виважене конструктивне поєднання різних методів здатне створити якісну систему вимірювання неспостережуваних економічних процесів, що, у свою чергу, дозволить з високою точністю визначити їх рівень.

Висновки. Основою модернізації відносин між державною владою, бізнесом та соціумом об'єктивно виступають інституційні реформи. Не секрет, що інститути виникають в процесі впливу індивідуумів на природу, виробництво, культуру та ін. Тому завдання будь-якою цивілізованої держави не допустити стихійної еволюції інститутів, а також створити відповідні інструменти регулювання їх розвитку в інтересах соціуму. Забезпечення ефективної системи управління інститутами можливе лише при умові використання економічних та соціально-політичних детермінант. І хоча визначити у повній мірі вектор еволюції того чи іншого інституту складно, проте, планування необхідних умов для цього є обов'язковою компонентою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

Штучне конструювання категорій під час дослідження економічних процесів спотворює справжній стан ринкових відносин. Якщо ж, зокрема, говорити конкретно за категорію "неспостережувана економіка", то використання цього терміну під час досліджень або у побуті зумовлено логікою та всебічним аналізом реальних економічних процесів. Адже, на відміну від більшості існуючих аналогів, цей термін методологічно вивіреним, оскільки він субординує усі основні складові економічних дисфункцій, які у повній мірі не регулюються владою. Отже, наявність синтетичних функцій, а також відсутність надмірного емоційного забарвлення свідчить, що саме ця дефініція відповідає розвитку сучасної економічної науки.

Натомість слід підкреслити, що неспостережувані економічні процеси, при всіх своїх негативних аспектах, здатні створювати умови для втягування учасників економічних відносин в суперництво, що у підсумку сприяє удосконаленню державного регулювання, виникненню та посиленню конкуренції, реалізації економічних закономірностей ринку та ін. При цьому такі процеси можуть пригнічувати та стримувати розвиток небезпечних економічних явищ, таких як безробіття, інфляцію, соціально-економічні кризи та ін. Таким чином, неспостережувані економічні процеси, мають двоїсту природу: з одного боку, перешкоджають соціально-економічному розвитку; з іншого боку, можуть бути регуляторами-стабілізаторами такого розвитку. Отже, саме таке єднання факторів розвитку та деградації зумовлює увагу до цих процесів і робить їх своєрідним феноменом. Реальний зміст неспостережуваних економічних процесів визначається скоріше ситуативно у кожній конкретній соціально-економічній ситуації.

Постулати науки та система державного регулювання, що стосуються особливостей функціонування та вимірювання неспостережуваних економічних процесів повинні не суперечити, як це часто буває, а узгоджуватися з реальними фактами економічних взаємовідносин. Інакше кажучи, неспостережувані процеси повинні розглядатися як органічна складова економіки в контексті їх генетичного зв'язку із ринком.

Література.

1. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення) / Антипов В. І. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
2. Мандибура В. О. "Тіньова" економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В. Мандибура. - К.: Парламентське вид-во, 1998. – 136 с.
3. Васинкина Е. В. Теневая экономика как системное явление и пути государственного воздействия / Е. В. Васинкина // Экономические науки. – 2007. – № 12. – С. 98 – 101.
4. Авдийский В. И. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: учеб. пособие / В. И. Авдийский, В. А. Дадалко. – 2-е изд., доп. – М.: Альфа-М: Инфра-М, 2010. – 496 с.
5. Бекжанова Т. К. Исследование проблем измерения теневой экономики (на примере Казахстана) / Т. К. Бекжанова. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 139 с.
6. Кальман А. Г. Экономическая преступность как криминологическое понятие / А. Г. Кальман // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 101-104.
7. Наказ Мініекономіки "Про затвердження Методики розрахунку обсягів тіньової економіки" від 27.06.2006 р. № 222 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0833-06>.
8. Наказ Міністерства економіки України "Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки" від 18.02.2009 р. № 123 [Електронний ресурс]: Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5f76f18b1503>.
9. Куклин А. А. Теневая экономика региона: особенности проявления и методы диагностики / А. А. Куклин, Г. А. Агарков // Экономика региона. – 2005. – № 1. – С. 39 – 53.
10. Фролов Д. Анализ теневой экономики: институциональный подход / Д. Фролов // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 65 – 71.
11. Grossman G. The "Second Economy" of the USSR / G. Grossman // Problems of Communism. – 1977. – Vol. 26. – P. 25 – 40.
12. Никитин С. Теневая экономика и налогообложение / С. Никитин, М. Степанова, Е. Глазова // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 2. – С. 24 – 30.
13. Ширяева Я. Д. Ненаблюдаемая экономика и её оценка / Я. Д. Ширяева // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2009. – Том 7. – № 2. – С. 82 – 96.

14. Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook. Paris: OCED, 2002. – 250 p.
15. Криворотов В. В. Экономическая безопасность государства и регионов : учебное пособие / В. В. Криворотов, А. В. Калина, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 351 с.
16. Иванов Ю. Проблемы измерения и анализа ВВП в странах СНГ / Ю. Иванов // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 99 – 112.
17. Латов Ю. В. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / Ю. В. Латов, С. Н. Ковалев; под. ред. В. Я. Кикотя; Г. М. Казиахмедова – М. : Норма, 2006. – 336 с.
18. Корчагин А. Г. Экономические преступления : (политико-правовые аспекты) : монография / А. Г. Корчагин, А. М. Иванов, А. В. Щербаков; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 1999. – 267 с.
19. Попов Ю. Н. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства : учебник / Ю. Н. Попов, М. Е. Тарасов. – М. : Дело, 2005. – 240 с.
20. Бренделева Е. А. Неинституциональная экономическая теория : учеб. пособие / Е. А. Бренделева; под общ. ред. А. В. Сидоровича. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 352 с.
21. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К. : "АртЕк", 1995. – 300 с.
22. Ечмаков С. М. Теневая экономика: анализ и моделирование / С. М. Ечмаков. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 405 с.
23. Тимофеев Л. Теневая экономика и налоговые потери в сельском хозяйстве / Л. Тимофеев // Вопросы экономики. – 2001. – № 2. – С. 125 – 141.
24. Розпорядження КМУ "Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року" від 17.10.2013 р. № 806-р [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
25. Наказ Міністерства фінансів України "Про внесення змін до Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків" від 04.08.2016 р. № 723 [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1177-16>.
26. Косалс Л. Теневая экономика как особенность российского капитализма / Л. Косалс // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 59 – 80.
27. Тамбовцев В. Л. Теории государственного регулирования экономики : учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – М. : Инфра-М, 2009. – 158 с.
28. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 21.12.2016 р. № 1797-VIII [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1797-19>.
29. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 23.03.2017 р. № 1989-VIII [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1989-19>.
30. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений : учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – М. : Инфра-М, 2009. – 154 с. (Учебники экономического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова).

References.

1. Antypov, V. I. (2006), *Tinova ekonomika ta ekonomichna zlochynnist : svitovi tendentsii, ukraïnski realii ta pravovi zasoby kontroliu (teoretyko-metodolohichne uzahalnennia* [Shadow economy and economic crime: world tendencies, ukrainian realities and legal means of control (theoretical and methodological generalization)], DKF, Vinnytsya, Ukraine.
2. Mandibura, V. O. (1998), "*Tinova*" ekonomika Ukraini ta naprjami zakonodavchoï strategii ii obmezhenja ["Shadow" economy of Ukraine legal strategy and direction of its limitations], Parlamentske vid-vo, Kiev, Ukraine.
3. Vasinkina, E. V (2007), "Shadow economy as a systemic phenomenon and ways of state influence", *Ekonomycheskye nauky, vol. 12*, pp. 98 – 101.
4. Avdyjskyj, V. Y. (2010), *Tenevaia ekonomyka y ekonomycheskaia bezopasnost hosudarstva* [The shadow economy and economic security of the state], Alfa-M, Moscow, Russia.
5. Bekzhanova, T. K. (2012), *Issledovanie problem izmerenija tenevoj jekonomiki (na primere Kazahstana)* [Research problems of measuring the underground economy (for example Kazakhstan)], INFRA – M, Moscow, Russia.
6. Kalman, A. G. (2003), "Economic Crime as a Criminological Concept", *Hosudarstvo y pravo*, vol. 3, pp. 101 – 104.
7. Ministry of Economy of Ukraine (2006), "On Approval of the Methodology for Calculation of the Shadow Economy", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0833-06> (Accessed 23 June 2017).
8. Ministry of Economy of Ukraine (2009), "On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Shadow Economy Level", available at : <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5f76f18b1503> (Accessed 25 June 2017).
9. Kuklin, A. (2005), "Shadow economy of the region: features of manifestation and methods of diagnostics", *Ekonomyka rehyona*, vol. 1, pp. 39 – 53.
10. Frolov, D. (2008), "Analysis of the shadow economy: an institutional approach", *Economist*, vol. 9, pp. 65 – 71.
11. Grossman, G. (1971), "The "Second Economy" of the USSR", *Problems of Communism*, Vol. 26, pp. 25 – 40.
12. Nikitin, S. (2005), "The shadow economy and taxation", *World Economy and International Relations*, vol. 2, pp. 24 – 30.
13. Shiryayeva, Ya. D. (2009), "The unobserved economogy and its evaluation", *Terra Economicus*, vol. 7, pp. 82 – 96.
14. Measuring the Non-Observed Economy (2002), OCED, Paris: France.

15. Krivorotov, V. V. Kalina, A. V. and Jeriashvili, N. D. (2011), *Jekonomicheskaja bezopasnost gosudarstva i regionov* [The economic security of the state and the regions], Juniti-Dana, Moscow, Russia.

16. Ivanov, Yu. (2005), "Problems of measurement and analysis of GDP in the CIS countries", *Voprosy ekonomyky*, vol. 4, pp. 99 – 112.

17. Latov, J. V. and Kovalev, S. N. (2006), *Tenevaja jekonomika* [The shadow economy], Norma, Moscow, Russia

18. Korchagin, A. G. Ivanov, A. M. and Shcherbakov, A. V. (1999), *Ekonomicheskiye prestupleniya : (polytyko-pravovye aspekty)* [Economic crimes: (political and legal aspects)], Far Eastern University Publishing House, Vladivostok, Russia.

19. Popov, Yu. N. (2005), *Tenevaia ekonomyka v systeme rynochnoho khozajstva* [Shadow economy in the system of market economy], The case, Moscow, Russia.

20. Brendeleva, E. A. (2006), *Neoinstitucionalnaja jekonomicheskaja teorija* [Neo-institutional economic theory], Delo i Servis, Moscow, Russia.

21. Turchinov, O. V. (1995), *Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia* [Shadow economy: theoretical foundations of research], Artek, Kiev, Ukraine.

22. Echmakov, S. M. (2004), *Tenevaia ekonomyka: analiz y modelyrovanye* [The shadow economy: analysis and modeling], Finance and Statistics, Moscow, Russia.

23. Timofeev, L. (2001), "The shadow economy and tax losses in agriculture", *Voprosy ekonomyky*, vol. 2, pp. 125 – 141.

24. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "On approval of the Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020", available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 24 June 2017).

25. The Ministry of Finance of Ukraine (2016), "On Amendments to the procedure for the planning and schedule of documentary planned inspections of taxpayers", available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1177-16> (Accessed 27 June 2017).

26. Kosals, L. (1998), "The shadow economy as a feature of Russian capitalism", *Voprosy ekonomyky*, vol. 10, pp. 59 – 80.

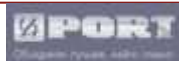
27. Tambovtsev, V. L. (2009), *Teoryy hosudarstvennoho rehulyrovanyia ekonomyky* [Theories of state regulation of economy], Infra-M, Moscow, Russia.

28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on improving the investment climate in Ukraine", available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1797-19> (Accessed 28 June 2017).

29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding clarification of certain provisions and elimination of contradictions that arose during the adoption of the Law of Ukraine" On Amendments to the Tax Code of Ukraine for Improving the investment climate in Ukraine", available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1989-19> (Accessed 29 June 2017).

30. Tambovtsev, V. L. (2009), *Teoryy ynstytutsional'nykh yzmenenyj* [Theories of institutional change], Infra-M, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.

bigmir)net

1527 1050

Вропу.

ТОВ "ДКС Центр"